

цыйнай накіраванасці на будучую прафесійную дзейнасць і заканчваючы работай па адаптацыі выпускнікоў, будзе садзейнічаць прафесійнаму станаўленню асобы, зніжэнню цяжчасці кадраў, мінімізацыі затрат на іх падрыхтоўку, дазволіць павысіць прафесійны ўзровень спецыялістаў бібліятэчнай сферы.

Спіс літаратуры

1. Концепция развития профессиональной ориентации молодежи в Республике Беларусь // Пазашкольнае выхаванне. – 2002. – № 2. – С. 10–15.
2. Профорентация в процессе профессионального самоопределения учащихся / под общ. ред. А. М. Кухарчук // Мин. гор. центр проф. ориентации молодежи. – Минск, 1998. – 166 с.
3. Кавалевіч, М. С. Выбар прафесіі: арыенціры і спосабы самавызначэння / М. С. Кавалевіч // Адукацыя і выхаванне. – 1999. – № 11. – С. 27–30.
4. Алексеева, Л. Н. Социально-психологическая адаптация библиотекарей в современных условиях / Л. Н. Алексеева // Библиотечное дело. XXI век: сб. науч.-практ. Рос. гос. б-ка / ред.-сост. И. В. Самыкина. – М., 2002. – № 3. – С. 198.
5. Юрик, И. В. Модель системы управления адаптивным развитием кадрового потенциала библиотеки / И. В. Юрик // Исторические и психолого-педагогические науки: науч. труды РИВШ / редкол.: М. И. Демчук [и др.]. – Минск, 2006. – С. 275–282.

В. А. Какшинская

БДУ культуры і мастацтваў, Мінск

Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

ФАРМІРАВАННЕ ЭКАЛАГІЧНАЙ КУЛЬТУРЫ ПАДЛЕТКАЎ-ЧЫТАЧОЎ ЯК ВЫНІК ЭКАЛАГІЧНАГА ВЫХАВАННЯ ВА ЎМОВАХ БІБЛІЯТЭКІ

У артыкуле звернута ўвага на сутнасць і структуру паняцця «экалагічная культура»; выкладзены асноўныя накірункі дзейнасці публічнай бібліятэкі, якія фарміруюць экалагічную культуру падлеткаў. Сярод іх: якаснае і сістэматычнае папаўненне інфармацыйных рэсурсаў дакументамі экалагічнай накіраванасці з арыентацыяй на падлеткаў, у т. л. электроннымі выданнямі; развіццё праграмнай дзейнасці бібліятэк па экалагічным выхаванні падрастаючага пакалення; сістэмнасць у вывучэнні і развіцці чытацкіх патрэб падлеткаў шляхам правядзення сацыялагічных даследаванняў, удасканалення метадыкі абслугоўвання; павышэнне ўзроўня экалагічнай адукацыі супрацоўнікаў бібліятэк і інш.

Пагаршэнне экалагічнай сітуацыі ў краіне, імкненне атрымаць імгненную выгаду, не турбуючыся аб уроне, які наносіцца прыродзе і грамадству, няведанне і невыкананне прававых норм, заніжэнне маральных каштоўнасцей, – гэта і шмат іншае выступае паказчыкам нізкай агульнай і асабістай экалагічнай культуры ўзаемаадносін грамадства з навакольным асяроддзем.

Сувязь экалогіі і культуры відавочна: стан экалогіі адлюстроўвае той узровень культуры, носьбітам якога з'яўляецца грамадства. Таму без змянення ў культуры прыродакарыстання людзей нельга разлічваць на пазітыўныя змяненні ў экалогіі. Менавіта культура здольна прывесці ў адпаведнасць дзейнасць чалавека з біясфернымі і сацыяльнымі законамі жыцця.

Культура – гэта та вобласць чалавечага быцця, у аснове якой ляжаць сэнсажыццёвыя каштоўнасці, якія ў сваю чаргу складаюць фундамент абсалютных, агульначалавечых каштоўнасцей [1, с. 6].

Катэгорыя «культура» – высокі ўзровень чаго-небудзь, высокае развіццё, ступень удасканалення, дасягнутая ў авалоданні той або іншай галіной ведаў або дзейнасці, а таксама ступень індыўдуальнага развіцця чалавека. У гэтай сувязі экалагічную культуру можна ўспрымаць як высокі ўзровень валодання сістэмай экалагічных ведаў, як ступень развіцця экалагічнай свядомасці і паводзін асобы, ступень удасканалення мэтанакіраванага ўзаемадзеяння чалавека з прыродай [2, с. 12].

Варта адзначыць, што пытанні сутнасці і зместу тэрміна «экалагічная культура» з'яўляюцца дыскусійнымі і сёння. Кампаненты і шляхі фарміравання экалагічнай культуры асобы разглядаюцца ў працах Э. У. Гірусава, С. М. Глазачова, В. М. Дарошкі, Н. С. Дзежнікавай, А. Н. Захлебнага, І. Д. Зверава, Н. К. Катовіч, С. С. Кашлева, М. Д. Рэймерса, Н. У. Самерсавай, І. Т. Суравегінай і інш. [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 2; 10; 11].

Падлеткавы ўзрост выбраны для даследавання па некалькіх прычынах: у гэты перыяд узнікаюць важкія асабовыя новаўтварэнні, закладваюцца асновы свядомых паводзін, вымалёўваецца агульная накіраванасць у фарміраванні маральных уяўленняў і сацыяльных установак. Для падлеткаў характэрна патрэба ў зносінах, самасцвярджэнні, калектыўнай працы па вывучэнні і ахове прыроды. Паводзіны падлетка часта бываюць непаслядоўнымі, магчымы розныя формы іх парушэння і як вынік гэтага – негатыўныя адносіны да навакольнага асяроддзя [12].

Прааналізаваўшы погляды сучасных даследчыкаў на змест экалагічнай культуры, мы прыйшлі да высновы, што экалагічная культура падлеткаў уяўляе сабой цэласную сістэму, якая складаецца з шэрагу ўзаемазвязаных элементаў:

- сістэмы ведаў (прыродазнаўчых, каштоўнасных, нарматыўных, прававых);
- экалагічнага мыслення, якое ўключае ўстанаўленне прычынаследчых, імавернасных, прагнастычных і іншых відаў сувязей;
- сістэмы перакананняў, якія адлюстроўваюць светапоглядны ўзровень экалагічнай культуры;
- сістэмы практычных навыкаў і ўменняў, якія вызначаюць узровень практычнай дзейнасці;
- культуры экалагічна апраўданых паводзін, якія характарызуюцца ступенню ператварэнняў экалагічных ведаў, мыслення і культуры пачуццяў у штодзённую норму, учынкi;

• культуры пачуццяў, якія характарызуюць узровень эмацыянальнай дзейнасці чалавека;

• усведамлення вытокаў, сутнасцей і шляхоў вырашэння экалагічных праблем, прыняцця рашэнняў у выпадках маральнага выбару і прагнозу.

Вылучаныя кампаненты сведчаць аб тым, што экалагічная культура з'яўляецца інтэгратывнай якасцю і важнешай уласцівасцю падлетка, якая адлюстроўвае яго псіхалагічную, тэрэтычную і практычную га-тоўнасць адказна адносіцца да навакольнага асяроддзя.

Фарміраванне экалагічнай культуры падлеткаў непадзельна звязана з выхаваўчай дзейнасцю бібліятэк. Валодаючы ўнікальным інфармацыйным патэнцыялам, які ўключае дакументы на друкаваных і электронных носбітах, узброеныя камп'ютэрнымі тэхналогіямі, бібліятэкі становяцца культурна-інфармацыйнымі цэнтрамі, здольнымі хутка і якасна адклікацца на інфармацыйныя запыты чытачоў па экалогіі. На сучасным этапе ўсё шырэй становіцца ўдзел бібліятэк у рэспубліканскіх і рэгіянальных мерапрыемствах экалагічнай тэматыкі. Бібліятэкі самі часта выступаюць ініцыятарамі і арганізатарамі такіх мерапрыемстваў.

Актывізацыя дзейнасці бібліятэк у галіне экалагічнага выхавання абавязана не толькі актуальнасці тэмы, але і правядзенню пастаянных рэспубліканскіх аглядаў-конкурсаў на лепшую пастаноўку работы бібліятэк па экалагічнай асвеце і інфармаванні насельніцтва, дзякуючы якім з'яўляецца магчымасць атрымаць комплексную інфармацыю аб развіцці экалагічнага выхавання на базе бібліятэк Беларусі. Асаблівы пад'ём і асэнсаванне неабходнасці пастаяннай экалага-выхаваўчай работы на-зіраецца пасля падвядзення вынікаў аглядаў-конкурсаў, якія дазваляюць самім бібліятэкам ацаніць узровень іх работы па экалагічным выхаванні насельніцтва і, асабліва, падрастаючага пакалення, акрэсліць далейшыя шляхі развіцця. Адметныя рысы прадстаўленых матэрыялаў – узросшая колькасць праграмных распрацовак, высокая інфарматыўнасць і якасць афармлення, сістэматызацыя дадаткаў, культура падачы [13].

Рух бібліятэк да новых ступеняў у галіне экavedaў забяспечваецца рашэннем пэўных задач, галоўнай з якіх застаецца поўнае, шматаспектнае раскрыццё экалагічнага фонду. Зыходзячы з таго, што фонды дакументаў прыродаахоўнага зместу ў бібліятэках часам недастатковыя, бібліятэкары прыкладаюць шмат намаганняў па пошуку спонсараў, афармленню грантаў, выкарыстанню пры магчымасці інтэрнет-сетак. Многія з бібліятэк палепшылі іх якасць дзякуючы рэгіянальным камітэтам прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя, якія ацанілі патэнцыял бібліятэк і сталі аказваць ім фінансавую падтрымку (падпіска на перыёдыку экалагічнай арыентацыі, набыццё выданняў навукова-пазнавальнага характару).

Да абавязковых умоў сучаснага інфармацыйнага грамадства адносіцца забеспячэнне даступнасці інфармацыі. Гэта тычыцца і такой сацыяльна значнай інфармацыі, як экалагічная. Увесь бібліятэчны патэнцыял

падпарадкаваны станаўленню бібліятэкі як інфармацыйнага цэнтра, прызначанага збіраць, сістэматызаваць, актуалізаваць і прадстаўляць доступ да экалагічнай інфармацыі, а таксама ствараць новыя рэсурсы па дадзенай тэматыцы. Станоўчай з'явай стала зацвярджэнне Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь палажэнняў Орхускай канвенцыі і стварэнне Орхускіх цэнтраў (цэнтраў інфармавання насельніцтва, ствараемых у адпаведнасці з Канцэпцыяй аб доступе да інфармацыі, удзеле грамадскасці ў працэсе прыняцця рашэнняў і доступе да правасуддзя па пытаннях, якія тычацца навакольнага асяроддзя) [14].

У вялікім інфармацыйным патоку, які абураецца сёння на падлетка, галоўнай функцыяй публічнай бібліятэкі становіцца функцыя навігатора інфармацыі [15]. Работа бібліятэкі заключаецца ў адборы неабходнай карыстальніку інфармацыі. Акрамя першасных крыніц, бібліятэка прадстаўляе падлеткам «гатовую» экалагічную інфармацыю, прычым у найбольш зручным для іх фармаце (фактаграфічную, аналітычную). Рэкамендацыйныя спісы, бібліяграфічныя паказальнікі, тэматычныя падборкі літаратуры па экалогіі – усё гэта дапамагае сарыентавацца падлетку ў інфармацыйным патоку.

Безумоўна, адбор экалагічнай інфармацыі патрабуе навуковага падыходу. Прыкладам гэтай работы стала вывучэнне інтарэсаў і патрэб чытачоў-падлеткаў згодна іх узроставых, сацыяльных, псіхалагічных і іншых асаблівасцей. У практыку работы бібліятэк уваходзяць сацыялагічныя даследаванні, якія забяспечваюць зваротную сувязь з чытачом. Дзякуючы правядзенню такіх даследаванняў можна атрымаць звесткі аб найбольш выкарыстоўваемых крыніцах і каналах атрымання інфармацыі, аб літаратуры, якая карыстаецца ў падлеткаў найбольшым попытам, ступені інфармацыйнай задаволенасці падлеткаў і г. д.

У практыцы бібліятэк па экалагічным выхаванні падлеткаў актыўна выкарыстоўваюцца новыя інфармацыйна-камунікатыўныя тэхналогіі, уключаючы інтэрнет, для збору, апрацоўкі і захоўвання інфармацыі, стварэння спецыяльных баз даных экалагічнай тэматыкі, ствараецца CD-прадукцыя, утвараюцца бібліятэчныя сайты і віртуальныя бібліятэчныя таварыствы [16; 17].

Разуменне неабходнасці забеспячэння сістэмнага падыхода да работы публічнай бібліятэкі па экалагічным выхаванні падлеткаў, а таксама накоплены вопыт гэтай работы адлюстраваны ў развіцці праграмнай дзейнасці бібліятэк. Мэтавыя праграмы экалага-выхаваўчай работы дапамагаюць цэласнаму раскрыццю шматаспектнай тэматыкі праз сістэму мерапрыемстваў і дзеянняў, садзейнічаюць кумуляцыі сіл і развіццю выхаваўчага патэнцыяла, якім валодае бібліятэка. Праграмы, якія накіраваны на ажыццяўленне прынцыпаў устойлівага развіцця, абавязкова павінны ўключаць у сябе розныя віды сацыяльнага партнёрства, раўназначнае раскрыццё ўсіх складовых агульнай тэмы экалогіі (сацыяльных, эканамічных, гуманітарных і прававых аспектаў), выкарыстанне і трансліраванне розных форм і метадаў масавай работы, забеспячэнне доступа да экалагічнай інфармацыі [18].

Для дасягнення галоўнай мэты экалагічнага выхавання падлеткаў – фарміравання іх экалагічнай культуры – вельмі важна выкарыстанне розных форм і метадаў работы, якія прадугледжваюць асабовы кантакт бібліятэкара з чытачом. Менавіта дзякуючы чалавечаму фактару, экалагічная інфармацыя набывае псіхалагічную каштоўнасць. У развіцці і стымуляванні чытацкага і пазнавальнага інтарэсу найбольш папулярнымі метадамі становяцца інтэрактыўныя формы масавай работы, якія актывізуюць творчы патэнцыял саміх чытачоў. Такімі формамі работы з'яўляюцца сустрэчы з грамадскасцю, вучонымі і пісьменнікамі, прэм'еры кніг, віктарыны, гульні, конкурсы і г. д. Становяцца папулярнымі заняткі падлеткаў у экалагічных гуртках пры бібліятэках, якія ажыццяўляюць ідэю непарыўнасці экалагічнага выхавання. Супрацоўнікі бібліятэк часта праводзяць мерапрыемствы па асабістых аўтарскіх сцэнарыях, большасць якіх разлічана менавіта на падлеткавы ўзрост.

У сувязі з велізарным патокам інфармацыі, пераменлівымі інфармацыйнымі запытамі чытачоў-падлеткаў і вялікай колькасцю публічных бібліятэк, якія актыўна ўключыліся ў работу па фарміраванні экалагічнай культуры падлеткаў, у значнай ступені ўзрасла неабходнасць пастаяннага прафесійнага дыялога, абмена думкамі і павышэння прафесійнага майстэрства. У сістэме павышэння кваліфікацыі кадраў амаль ва ўсіх рэгіёнах краіны праходзяць навукова-практычныя канферэнцыі, семінары, трэнінгі, форумы, круглыя сталы, публікуюцца матэрыялы, якія адлюстроўваюць лепшы вопыт работы публічных бібліятэк. Гэта садзейнічае не толькі павышэнню экалагічнай адукаванасці бібліятэкараў, але і стварае платформу больш цеснага кантакту з дзяржаўнымі і грамадскімі арганізацыямі, органамі кіравання. У апошні час робяцца крокі пераходу бібліятэк на новыя формы адукацыі, якія засноўваюцца на прымяненні інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій: віртуальныя семінары і канферэнцыі, віртуальныя школы.

Аналіз работы бібліятэк па фарміраванні экалагічнай культуры падлеткаў дае магчымасць вызначыць асноўныя накірункі дзейнасці, сярод якіх:

- стварэнне сістэмы садзейнічання фарміраванню экалагічнай культуры і інфармаванню падростаючага пакалення (канцэпцыі, планы, праграмы, праекты работы бібліятэк у гэтым кірунку);
- якаснае і сістэматычнае папаўненне інфармацыйных рэсурсаў дакументамі экалагічнай накіраванасці;
- развіццё сістэмы даведачна-бібліяграфічнага абслугоўвання насельніцтва, стварэнне баз даных, Орхускіх цэнтраў;
- інфармацыйнае супрацоўніцтва з тэрытарыяльнымі органамі Міністэрства прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя Рэспублікі Беларусь, кіраўнікамі прадпрыемстваў, іншымі арганізацыямі ў галіне экалогіі;
- узаемадзеянне з арганізацыямі, якія маюць экалагічны накірунак дзейнасці для выкарыстання матэрыялаў аб іх дзейнасці ў мэтах экалагічнай інфармаванасці карыстальнікаў;

- сістэмнасць у вывучэнні і развіцці чытацкіх патрэб падлеткаў шляхам удасканалення метадыкі абслугоўвання (індывідуальныя і масавыя формы);

- распрацоўка і ўкараненне, рэалізацыя інавацыйных форм індывідуальнай і масавай работы з падлеткамі па фарміраванні ў іх экалагічнай культуры;

- удасканаленне зместу, форм і тэхналогій павышэння кваліфікацыі супрацоўнікаў бібліятэк (тэматычныя семінары, спецыяльныя курсы, стажыроўкі і іншыя формы экалагічнай адукацыі).

Безумоўна, шырокае распаўсюджванне экалага-выхаваўчай дзейнасці бібліятэк і ўзровень сфарміраванасці экалагічнай культуры падростаючага пакалення з'яўляюцца радасным фактам як паказчык перспектывнасці і актуальнасці дадзенай праблематыкі. Аднак такі стан характарызуе яшчэ не ўсе публічныя бібліятэкі нашай краіны. На жаль, бібліятэкам часта прыходзіцца сутыкацца з цэлым шэрагам цяжкасцей, звязаных як з эканамічнымі, так і з арганізацыйнымі, псіхалагічнымі і чалавечымі фактарамі. Але пры ўсіх гэтых цяжкасцях бібліятэкі ўсведамляюць важнасць сваёй выхаваўчай дзейнасці і прыярытэтнасць фарміравання экалагічнай культуры падлеткаў.

Спіс літаратуры

1. *Авгуль, Л. А.* Некоторые аспекты информационного обеспечения деятельности ученых и специалистов Беларуси по проблемам экологии и охраны окружающей среды / Л. А. Авгуль, Б. Б. Невский. – М., 2003. – С. 583.
2. *Дандыбаева, К. Д.* Способы организации экологической информации в доступном для читателя виде / К. Д. Дандыбаева // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: тр. конф. – М., 2003. – С. 662.
3. *Балашенко, С. А.* Обзор экологического законодательства Республики Беларусь / С. А. Балашенко [и др.]. – Минск, 2003. – 189 с.
4. *Дежникова, Н. С.* Воспитание экологической культуры у детей и подростков: экологические занятия. Сюжетно-ролевые игры. Сценарии литературно-экологических праздников / Н. С. Дежникова [и др.]. – М., 2000. – 62 с.
5. *Кашлев, С. С.* Организация эколого-педагогической деятельности – фактор устойчивого развития общества / С. С. Кашлев // Адукацыя і выхаванне. – 2004. – № 3. – С. 10–20.
6. *Гиросов, Э. В.* Основы социальной экологии / Э. В. Гиросов. – М., 1998. – 168 с.
7. *Глазачев, С. Н.* Экологическая культура и общественный договор / С. Н. Глазачев [и др.] // Вестник экологического образования в России. – 2007. – № 1 (43). – С. 18–19.
8. *Дорошко, О. М.* Экологическая культура: педагогический аспект / О. М. Дорошко. – Гродно, 2001. – 234 с.
9. *Дежникова, Н. С.* Экологическая культура как предмет психолого-педагогического исследования / Н. С. Дежникова // Воспитание экологической культуры школьников как психолого-педагогическая проблема (Опыт теоретико-прикладного исследования). – М., 1997. – С. 5–13.
10. *Захлебный, А. Н.* Экологическое образование школьников во внеклассной работе: пособие для учителя / А. Н. Захлебный, И. Т. Суравегина. – М., 1984. – 160 с.
11. *Зверев, И. Д.* Экологическое образование и воспитание: узловые вопросы / И. Д. Зверев // Экологическое образование: концепции и технологии: сб. науч. тр. / под ред. С. Н. Глазачева. – Волгоград, 1996. – С. 72–84.

12. *Катович, Н. К.* Актуальные проблемы экологического образования и воспитания / Н. К. Катович; Нац. ин-т образования. – Минск, 1999. – 143 с.

13. *Реймерс, Н. Ф.* Надежды на выживание человечества: концептуальная экология / Н. Ф. Реймерс. – М., 1997. – 182 с.

14. *Самерсова, Н. В.* Педагогические условия формирования экологической культуры личности / Н. В. Самерсова. – Минск, 2007. – 64 с.

15. *Какшинская, О. А.* Подросток – читатель библиотеки как объект экологического воспитания / О. А. Какшинская // Вестник молодежного научного общества. – 2004. – № 3. – С. 36–38.

16. *Какшынская, В. А.* Экалагічнае выхаванне падлеткаў (аб выніках рэспубліканскіх аглядаў-конкурсаў бібліятэк) / В. А. Какшынская // Наша слова. – 2005. – № 7. – 16 лют. – С. 8.

17. *Лещинская, В. В.* Библиотека в информационном обществе / В. В. Лещинская // Мир библиографии. – 2005. – № 3. – С. 22.

18. Мэтавыя бібліятэчныя праграмы і праекты: метаад. рэкамендацыі па распрацоўцы / Нац. б-ка Беларусі; склад. Г. А. Злотнікава, Г. К. Кулага, Т. І. Папова. – Мінск, 1999. – 23 с.